

A FEHÉR, ANGOLSZÁSZ, PROTESTÁNS HŐS FELEMELKEDÉSE, SZÍNEVÁLTOZÁSAI ÉS VISSZATÉRÉSE

VRAUKÓ TAMÁS

A fehér, angolszász, protestáns (White, Anglo-Saxon, Protestant, WASP) hős a pozitív (fő)szereplő számos novellában, regényben, filmben és tv-műsorban. A hősnak van néhány állandó, jellegzetes tulajdonsága, amelyek alól lehetnek kivételek, de a karakter felismerhető. Az olvasó/néző nem mindig tudja, honnan jön a hős. A múltja, születési körülményei, gyerekkora gyakran homályosak vagy teljesen hiányoznak, azt jelezve, hogy ezek a történet szempontjából lényegtelenek. A WASP-hős többnyire nem gazdag, de mindig van anyyija, ami tisztességes, méltó élethez elégséges.

Ezt a sztereotipikus hős alakot megtaláljuk a brit és amerikai irodalomban egyaránt. A brit és amerikai WASP-hősök igen hasonlóak egymáshoz, amint arra Thomas Schatz rámutat, amikor Errol Flynn színészi karrierjét taglalja: „*The Sea Hawk* [...] lett az utolsó film, amelyben Flynn brit hőst alakított. Attól kezdve Flynn általában amerikai hőst játszott, bár a jellemábrázolás nem tért el nagyon a Blood kapitány- és Robin Hood-féléktől.”¹ Az egyik korai példa Natty Bumppo, aki James Fenimore Cooper öt regényének a főszereplője volt. Fiatal korától a haláláig követjük az életútját, amelynek során Bumppo a WASP-hős szokásos dolgát végzi: védelmezi a civilizációt a vadon veszélyei és az ellenséges bennszülöttek ellen. Michael Birdwell így magyarázza Cooper hatását az amerikai filmiparra:

Hollywoodnak a háború előtti hősei óriási mértékben a lekötelezettjei James Fenimore Coopernek (1789–1851), aki megteremtette az Appalache-hegységen túli határvidék archetipusos hőst. A Daniel Boone által ihletett karakterben Cooper magányos, hallgatag hőst teremtett, aki jobban érzi magát a vadonban, mint az előrenyomuló civilizált világban.²

A WASP hős munkája később bonyolultabbá vált, amikor egy másik legendás hős, Lord John Greystoke, közismertebb nevén Tarzan, felbukkan. Leslie Halliwell így írja le Tarzant: „Az izmos dzsungelhős, egy angol lord, aki kisgyerekként elveszett Afrikában, és a majmok között nőtt fel.”³ Tarzannak a maga idején a civilizációt a saját bajaitól és bűneitől is meg kellett védenie, a természettel való együttélés szép-

¹ Az angol nyelvű idézeteket a tanulmány szerzője fordította.
SCHATZ 1988, 302.

² BIRDWELL 2003, 139.

³ HALLIWELL 1977, 700.

ségeit kínálva alternatívául. De természetesen akadnak más ellenségek is: banditák, kegyetlen rabszolgahajcsárok, és amikor az I. világháború kitör, akkor a németek.

Tarzan példája bizonyos szempontból kivételes, mert neki megvan az a kényelmes háttér, amit egy gazdag arisztokrata család jelent, és amikor visszatér a civilizációba, élvezzi egy kastély és a befolyásos barátok nyújtotta kényelmet.⁴

James Bondnak, egy másik legendás WASP-hősnek mindegyikre nincs szüksége. Neki is, akár csak Natty Bumppónak, megvan mindene, ami kell, a szabadságot és a kalandot a különböző anyagi javak nyújtotta kényelem elé helyezi. Tömbházi lakásban lakik, ami fel van szerelve minden szükséges eszközzel, de nem igazán fényűző. Ez megjelenik a filmekben, amikor Bondot felkeresi valamelyik felettese, hogy személyesen tájékoztassa legendás ügynökét a legújabb vészhelyzetről. Bond egyedül él, és sok más WASP-hőshöz hasonlóan, gyakran esik szerelembe – pontosabban vannak viszonyai különböző nőkkel – a kalandjai során. A történetek végén előfordul, hogy a hős meg akar nőszülni, de az esetek nagy részében egyedülálló, hiszen a kaland fontos számára, és a függetlenség elengedhetetlen, mert veszélyes bevetéseken és érdekes kalandokban vesz részt. Sokáig úgy tűnt, hogy a WASP-hős – más sztereotip szereplők társaságában, akik vele együtt jelentek meg a kulturális szférában – mindörökké uralni fogja a történeteket.

A hős vetélytársai

A közelmúltban azonban a WASP-hős kihívókra akadt. Nem az történt, hogy valamelyik másik, sztereotip karakter, aki mindig jelen volt az angolszász szórakoztató irodalomban és filmekben, erősebbé vált, és az előtérbe került, hanem a karakter szerepe megváltozott, és új sztereotip alakok jelentek meg. Érdekes példa a Rambo-sorozat, amelyben a fehér, angolszász, protestáns szereplőket sokszor a *rossz* oldalon találjuk. Ő a makacs sheriff, aki meg akarja akadályozni, hogy Rambo bejusson a városba, a gonosz CIA-ügynök, aki elárulja a bajtársait valami „magasabb érdek” miatt, és az ostobaságig naiv misszionárius, akit nem lehet az öngyilkos küldetéséről lebeszélni. Hogyan lehetséges nyerni egy olyan szereplő ellen, aki annyira mélyen gyökerezik az amerikai hagyományokban, és akinek a kalandjain nemzedékek nőttek fel?

Igen valószínű, hogy az alapértékek nem változtak sokat, hanem inkább áttevődtek a korábbi domináns osztályról, amit némi iróniával fehérnek, angolszásznak és protestánsnak neveznek, új társadalmi csoportokra. A magyarázat része az, hogy azoknak, akik a WASP-hős vetélytársává akarnak és képesek válni, rendelkezniük kell olyan tulajdonságokkal, amelyek a közönség számára még fontosabbak, mint amit a fehér, angolszász, protestáns karakter ajánlani tud. Rambo esetében például, ezek a tulajdonságok az eltökéltség, a készség arra, hogy kiálljon a (valós vagy vélt)

⁴ VRAUKÓ 1999, 2.

jogaiért, törhetetlen harci szellem és magasan fejlett igazságérzet. Rambo, az alkotók szándékai szerint, rendelkezik ezekkel a tulajdonságokkal. Megtestesít még egy olyan vonást is, amely nélkül az amerikaiak nem tudnak élni: ez pedig a mozgás szabadsága. Rambo szabadon vándorol az országban, és ott áll meg, ahol kedve szottyan. Rambo azonban rendelkezik néhány olyan tulajdonsággal is, amelyek hagyományosan a WASP-hősök sajátjai: nem sokat tudunk a gyerekkoráról, a családi háttéréről. Nincsenek nagy igényei a luxus terén, megelégszik azzal, amije van, noha az nem sok. Más szóval annyija van, amennyi kell neki. Mindezek után nem igazán fontos, hogy a hős nem túl eszes, vagy nem túl beszédes. A feladat tehát nem nagy intellektuális kihívás egy színész számára. A szereplő egész ideológiája összefoglalható egy-két egyszerű mondatban becsületről, kötelességtudatról, küldetésstudatról. Hősről a küldetése az, hogy jobba tegye a világot. Rambo, ahogyan Robert Sklar fogalmaz, „emblemikus kulturális alak [...] a nemzeti harciasság megtestesítője”.⁵

A WASP-hős másik vetélytársa a zord ír zsarú (nyomozó, magánkopó stb.). Több olyan film, amelyben Bruce Willis és Clint Eastwood játssza a főszerepet, az angol-szász szereplőket szintén a rossz oldalra helyezi. Ők a szűk látókörű, bürokrata felettesek – rendőrfőnök, hadnagy, ostoba fehér házi tisztviselő stb. – akik gátolják a derék ír zsarút kötelessége teljesítésében. Ephraim Katz leírása Eastwoodról: „hórihorgas, szófukar, viharvert hős”,⁶ illik Willisre is a *Drágán add az életed* sorozatban.

Az ír rendőr nem a konszolidált, középosztálybeli típus, akinek családja van, rendes háza és rendszeres munkája kilenctől ötig. Ő is egyedül él, mint a WASP-hős, de nem azért, mert sosem nősült meg, hanem mert elvált. Egyetlen feleség sem bírja a rendszertelen munkabeosztást, a hétvégi, éjszakai riasztásokat, a rengeteg időt, amit a rendőrnek a családjától távol kell töltenie. A zsarú tehát magányos farkassá válik, a konyhája rendetlen, gyakran alszik a nappaliban a díványon, mert túl fáradt ahhoz, hogy rendszeresen megágyazzon. Mivel mindig túlhajszolt, és nyomorultul érzi magát, mert a felesége elhagyta, valószínűleg élete egyes szakaszaiban túl sokat iszik, és az állását is kockáztatja. (Clint Eastwood egyik mozifilm-sorozatának a címe: *Pizskos Harry*, és valószínűleg nem csak a nyomozó módszerei miatt). Robert Sklar, a fent idézett művében a következőképpen ír a *Pizskos Harry* sorozatról: „Harry Callahan San Francisco-i rendőrfelügyelő (Clint Eastwood) hősies individualizmusa számos kritikus szerint a jobb oldali szélsőségig megy az 1971-ben Don Siegel által rendezett *Pizskos Harry*ban.”⁷ Ám mivel hősről is megvan az acélos akaraterő és elszántság, ami Rambóban is, többnyire felülke-rekedik a magánélete nehézségein. A vasakarát, eltökéltség és szüntelen harc a rossz fiúk ellen olyan tulajdonságok, amelyek révén az olvasó/néző könnyen tud azonosulni a hőssel. Ez az azonosulás még könnyebb, ha olyan negatív szereplőket alkotunk, akik Pauline Kael szerint „megtestesítenek mindent, amitől a néző fél és

⁵ SKLAR 1993, 469.

⁶ KATZ 1979, 372.

⁷ KATZ 1979, 434.

undorodik”.⁸ Kael nem igazán barátságos Callahan nyomozóval: „egy szerfölött együgyű támadás a liberális értékek ellen, és minden előítéletes részlet a helyén van.”⁹

James Monaco több empátiát mutat:

Azok az érzelmek, amelyeket Harry Callahan és Buford Pusser sheriff kifejeznek, talán nyersek, de hatékony választ jelentenek egy máris kegyetlen világra. Az intellektuális liberálisok jobban kedvelik az alaposabb érvelést, de a köntörfalazásuk és elemzéseik nem tudják megragadni azokat a problémákat, amelyeket Harry és Buford igen.¹⁰

A fent idézett vélemények világosan tükrözik, hogy az új típusú hős fogadtatása nem volt egyöntetűen kedvező. Az értékek fentebb említett, érdekes átszarmaztatása egy másik társadalmi csoportra az, amellyel a *Bill Cosby Show*-ban és a *Halálos fegyver* filmekben találkozunk. A rendes család, a rendezett élet itt az afrikai-amerikai szereplők osztályrésze. Bill Cosby-nak lármás, vidám családja, egy mindig barátságosan rendetlen otthona van, hasonló ahhoz, amilyen a Danny Gloveré a *Halálos fegyver* című mozifilmekben. A tv-sorozatokban és a moziváltozatokban is a középosztálybeli értékeket a fekete szereplők mutatják fel. Az afrikai-amerikai közösséget még mindig nagy arányban sújtja a munkanélküliség és szegénység, és ezekben a műsorokban példát, vagy talán alternatívát állítanak eléjük: a rendes középosztálybeli létet, gyerekeket, két dolgozó szülőt, részletre vett autót, fűnyírást és autómosást hétfégi délelőttökön. Másrészt a *fehér* – azaz fehér, angolszász, protestáns – szereplő a *Halálos fegyver*-ben, Briggs (Mel Gibson) kiégett, elveszítette a gyökereit, és az értelmes céljait az életben. Neki fekete bőrű partnere ad példát és új reményt boldog családi otthonával. A filmben Danny Glovernek ír neve van – Murtaugh –, bár ő afrikai-amerikai. A sikerét Susan Jeffords eképpen magyarázza:

A barátságos, ártalmatlan, korosodó afro-amerikai rendőr, aki csak akkor gyilkol, amikor valami nagyon gonosz provokálja, vonzó szereplő a filmvászonon a fehér törzsközönségnek is, akik így biztosítva érzik, hogy az asszimilált fekete ember fenntartja, és nem pedig aláássa az amerikai rendszert.¹¹

A hős visszatér

Csak néhányat soroltunk fel az előző fejezetben azok közül, akik kihívás elé állítják a fehér, angolszász, protestáns hőst, vagy megkísérlik őt új dimenziókba helyezni. Nem könnyű megjósolni, mely hősöket fogad el a közönség, és melyeket nem, és hogy milyen új karaktereket hoznak létre a filmgyártók. Az azonban valószínűtlennek tűnik, hogy a WASP-hős teljesen eltűnik a könyvek lapjairól és a filmvászonról. Nemcsak mélyen gyökerezik az angolszász hagyományokban, hanem figyelemre méltó a képessége is a megújulásra. Új, kissé módosult vagy „javított”

⁸ KAEL 1985, 148.

⁹ KAEL 1985, 148.

¹⁰ MONACO 1979, 286.

¹¹ JEFFORDS 1993, 205.

formában bukkan fel újra. Susan Jeffords a fent idézett tanulmányában a következőket írja:

1991 volt az az év, amikor az amerikai férfi átalakult. Attól az évtől számítva alig van olyan komolyan vehető hollywoodi film, amelynek férfi főszereplője ne azt tükrözné, hogy a nyolcvanas évek kemény öklű, független, fegyverrel hadonászó izmos, hősies férfinak [...] letűnt, és a helyére a kilencvenes évek érzékenyebb, szerető, gondoskodó, védelmező, családszerető férfinak lépett.¹²

Jeffords megfigyelése pontos, bár nem korlátozza a férfi hőseit a WASP-típusra. Remek példa az új, családszerető WASP-hős típusára Lucas Davenport, minneapolis-i detektív, akit John Sandford író teremtett. Davenport érzékenyebb és szeretettelibb, mint sok elődje, bár a lelkén és a testén is akad forradás bőven. Mint számos más WASP-hős, Davenport is otthagyja a rendőrséget, de ha szükség van rá, akkor vonakodva bár, segít, mert csak ő tudja feltörni az esetet. Davenport, ellentétben sok korábbi WASP-hőssel, nős ember. Ez azonban még magában a szerzőben, Sandfordban is bizonytalanságot szült. Anderson így ír erről:

Amikor találkoztam Sandforddal az Országos Könyvfesztiválon tíz évvel ezelőtt, elmondta, hogy kételyei vannak a feleséggel kapcsolatban, akit Lucas Davenport-hoz csatolt [...], és arra gondolt, hogy megöli Karkinnent. Ha így történik, mindenképpen gyors és irtalmas halál lesz az osztályrésze.¹³

Szerencsére nem így alakult, és a szerző nem látta szükségét, hogy özvegygé tegye hőseit. Sandford bizonytalansága azonban jelzi azt, hogy mennyire újszerű dolog a konszolidált családban élő nyomozó. Egy másik új vonás Davenportnál az, hogy vagyonos ember. A század végére megváltozó világ új kihívásainak megfelelően számítógépes játékokat gyárt. Ennek eredményeként megengedhet magának egy Porschét és mérték után készült öltönyöket; üdítő változatosság a tragacsokat vezető és a gyűrött ballonkabátokat viselő szegény zsaruk után.

Közelebb áll az eredeti, vegytiszta WASP ideálhoz a brit szerző, Lee Child amerikai hőse, Jack Reacher, akinek gyerekkoráról nem sokat tudunk, nem beszédes, nem nős, nincs még állandó lakása sem. Már szintén nem aktív rendőr, és kedvére utazgat Amerika-szerte, minden megállójánál valamiféle slamasztikába keveredve, amelyet csak nagy nehézségek árán, éles eszével és közelharcképességeivel tud leküzdeni. Minden földi vagyona a fogkeféje, és a szerény katonai járandósága, amelyre még aktív katonai rendészként tett szert.

Anim egy könyvismertetésében így vélekedik Reacherről: „Lee Child 183 centis, 113 kilós harci gépezete régen kultikus figurává vált a szórakoztató irodalomban.”¹⁴ Olyannyira, hogy a siker biztos jeleként filmfeldolgozás született a regényekből, mozifilmek és sorozat egyaránt.

¹² JEFFORDS 1993, 197.

¹³ ANDERSON 2017, 1.

¹⁴ ANIM 2021, 1.

„Joggal bízhatuk tehát abban, hogy a fehér, angolszász, protestáns hős velünk marad a XXI. században is, határozott erkölcsi elveket képviselve, fenntartva a törvényt és rendet amikor csak kell.”¹⁵

Bibliográfia

ANDERSON 2017

Patrick ANDERSON: John Sandford: A thriller writer having a little fun with the genre. *The Washington Post*. 2017. Internet: www.washingtonpost.com/entertainment/books/john-sandford-a-thriller-writer-having-a-little-fun-with-the-genre/2017/10/12/6f8f96a8-a786-11e7-b3aa-c0e2e1d41e38_story.html (letöltés: 2022. aug. 27.)

ANIM 2021

ANIM: *Book Review of Better off Dead by Lee Child and Adrew Child. 2021. Exquisite novel.* 31. October 2021. Internet: www.aniblogshere.com/book-review-better-off-dead-lee-child/ (letöltés: 2022. aug. 25.)

BIRDWELL 2003

Michael BIRDWELL: The Antebellum Frontier Hero. In: *The Columbia Companion to American History on Film*. Ed. Peter C. ROLLINS. New York, Columbia University Press, 2003, 139–148.

HALLIWELL 1977

Leslie HALLIWELL: *The Filmgoer's Companion*. New York, Avon, 1977.

JEFFORDS 1993

Susan Jeffords: The Big Switch: Hollywood Masculinity in the Nineties. In: *Film Theory Goes to Hollywood*. Ed. Jim COLLINS et al. New York, Routledge, 1993.

KAEL 1985

Pauline Kael: *5001 Nights at the Movies. A Guide from A to Z*. New York, Holt, Rinehart and Winston, 1985.

KATZ 1979

Ephraim Katz: *The Film Encyclopedia. The Most Comprehensive Encyclopedia of World Cinema in a Single Volume*. New York, Thomas Y. Crowell Publishers, 1979.

MONACO 1979

James MONACO: *American Film Now. The People. The Power. The Money. The Movies*. New York, New American Library, 1979.

¹⁵ VRAUKO 1999, 7.

SCHATZ 1988

Thomas Schatz: *The Genius of the System – Hollywood Fimmaking in the Studio Era*. New York, Pantheon, 1988.

SKLAR 1993

Robert SKLAR: *Film – An International History of the Medium*. New York, Harry N. Adams Inc., 1993.

VRAUKÓ 1999

Tamás VRAUKÓ: *Changing Stereotypes. The Altering Role of the WASP Hero*. Internet: www.salsem.ac.atcsacl/progs/genre/group6 (letöltés: 1999. okt. 11.)